ТАЪЛИМДА СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ПСИХОЛОГИК ХАВФСИЗЛИГИ ВА АХЛОҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Абдуллоев Жавоҳир Абдукамол ўғли
Чирчиқ давлат педагогика университети
“Педагогика” кафедраси ўқитувчиси
Мусурмонова Мафтуна Малик қизи
Жалғазова Данелла Батировна
Норқўзиева Озода Баходир қизи
Чирчиқ давлат педагогика университети
“Техналогик таълим” ёналиши 24/1 гурух талабалари

Аннотация: Мазкур мақолада таълимда сунъий интеллект технологияларидан фойдаланишда психологик хавфсизлик ва ахлоқий жиҳатлар таҳлил қилинган. Педагоглар ва талабалар учун инновацион технологиялардан фойдаланишдаги психологик хавфлар, ахлоқий ва этик қоидаларнинг аҳамияти, шунингдек рақамли муҳитда педагогларнинг психологик барқарорлигини таъминлаш усуллари илмий жиҳатдан таҳлил қилинган.
Калит сўзлар: сунъий интеллект, психологик хавфсизлик, ахлоқий меъёрлар, этика, педагогик технологиялар, рақамли компетенциялар.

Аннотация : В статье рассматриваются психологическая безопасность и этические аспекты использования технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе. Анализируются психологические риски для преподавателей и студентов, значение этических норм, а также методы обеспечения психологической устойчивости педагогов в цифровой образовательной среде.
Ключевые слова: искусственный интеллект, психологическая безопасность, этические нормы, педагогические технологии, цифровая компетенция.

Annotation : The article analyzes psychological safety and ethical aspects of using artificial intelligence technologies in education. It examines psychological risks for teachers and students, the importance of ethical standards, and methods for ensuring teachers’ psychological resilience in digital educational environments.
Keywords: artificial intelligence, psychological safety, ethical standards, pedagogical technologies, digital competence.

Кириш

Замонавий таълим тизимида сунъий интеллект технологияларини жорий этиш инновацион имкониятлар яратади. Улар орқали таълим жараёни индивидуаллаштирилиши, билимларни баҳолаш автоматлаштирилиши ва педагоглар ҳамда талабаларнинг фаоллиги ошиши мумкин.

Бироқ сунъий интеллектдан фойдаланишда психологик хавфсизлик ва ахлоқий жиҳатлар ҳамда этика масалалари алоҳида аҳамият касб этади. Педагоглар ва талабалар сунъий интеллект платформалари ва алгоритмлари билан ишлаганда психологик стресс, рақамли

муомалада қийинчиликлар ва ахлоқий қоидаларга риоя қилиш масалаларига дуч келиши мумкин.

Мақоланинг мақсади — таълимда сунъий интеллект технологияларидан фойдаланишда психологик хавфсизликни таъминлаш ва ахлоқий жиҳатларни таҳлил қилиш ҳамда педагогларнинг рақамли муҳитга мослашувини илмий жиҳатдан асослаш.

Адабий таҳлил

Хорижий тадқиқотларда сунъий интеллектнинг таълим тизимидаги роли кенг ўрганилган. В. Холмс ва М. Биалик таъкидлайдиларки, сунъий интеллект педагогларга таълим жараёнини автоматлаштириш ва индивидуал таълим йўналишларини шакллантириш имкониятини яратади, аммо психологик хавфсизликка эътибор қаратмаслик педагоглар ва талабалар учун стресс ва ишончсизликка олиб келиши мумкин.

ЮНЕСКОнинг 2021 йилги ҳисоботларида таъкидланишича, сунъий интеллектдан фойдаланишда педагог ва талабаларнинг ахлоқий меъёрларга риоя қилиши асосий аҳамиятга эга. Ахлоқий қоидаларга риоя қилмаслик таълимда нотўғри маълумотлар тарқалиши, шахсият ҳуқуқлари бузилиши ва педагогик жараённинг самарадорлигининг пасайишига олиб келиши мумкин. Маҳаллий тадқиқотларда ҳам сунъий интеллект технологияларидан фойдаланишда психологик ва ахлоқий хавфлар масаласи кенг ўрганилган. Педагогларнинг рақамли компетенция даражаси юқори бўлса, сунъий интеллект воситаларидан самарали ва ахлоқий жиҳатдан тўғри фойдаланиш имконияти ҳам ошади. Замонавий таълим тизимида сунъий интеллект (СИ) технологияларини жорий этиш педагогик фаолиятни инновацион йўналишда ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади. Хорижий тадқиқотлар шуни кўрсатадики, СИ таълим жараёнини индивидуаллаштириш, билимларни баҳолашни автоматлаштириш ва ўқувчиларнинг билиш фаоллигини ошириш имконини беради. В. Холмс ва М. Биалик (2019) таъкидлашича, СИ педагоглар учун ёрдамчи восита бўлиб, уларнинг ижодий ва методик фаолиятини самарали қилади, аммо психологик хавфлар ва ахлоқий қоидаларга эътибор қаратмаслик салбий оқибатларга олиб келиши мумкин.

ЮНЕСКО (2021) ҳисоботларида таъкидланишича, СИдан фойдаланишда педагог ва талабаларнинг ахлоқий меъёрларга риоя қилиши муҳимдир. Ахлоқий меъёрлар, жумладан маълумотларнинг ҳаққонийлиги, шахсият ҳуқуқлари, адолатли баҳолаш ва ахборот хавфсизлиги таълим жараёнида нотўғри маълумот тарқалиши ва психологик стрессни олдини олади. Шунингдек, этик меъёрларга риоя қилиш педагоглар ва талабаларнинг ишончини оширади, рақамли муҳитда самарали ва барқарор мулоқотни таъминлайди. Маҳаллий тадқиқотларда ҳам СИ технологияларидан фойдаланишда психологик ва ахлоқий хавфлар алоҳида таҳлил қилинган. Масалан, педагогларнинг рақамли компетенция даражаси паст бўлса, инновацион платформалардан фойдаланишда стресс ва ишончсизлик ҳолатлари юзага келиши мумкин. Шу билан бирга, юқори рақамли компетенция ва психологик тайёргарлик педагогларга СИдан самарали ва ахлоқий жиҳатдан тўғри фойдаланиш имконини беради. Хорижий олимлар, жумладан Porayska-Pomsta ва Nemorin (2024), СИ технологиялари педагоглар учун самарали бўлиши учун ахлоқий жиҳатларни, жумладан шахсият ҳуқуқлари ва маълумотларни ҳимоя қилиш, доимий мониторинг ва этик кўрсатмаларга риоя қилиш муҳимлигини таъкидлайдилар. Улар таъкидлашича, ахлоқий меъёрларга риоя қилинмаса, таълимда нотўғри қарорлар

қабул қилиниши, ўқувчиларнинг билиш жараёнида адолатсизлик ва ишончсизлик ҳолатлари юзага келиши мумкин.

Шунингдек, илмий адабиётларда психологик хавфсизлик масаласи ҳам кенг ёритилган. Роберт (2019) таъкидлайдики, педагоглар ва талабалар сунъий интеллект платформалари билан ишлаганда турли психологик хавфлар, жумладан рақамли стресс, самарасиз мулоқот, технологик қийинчиликлар ва эмоционал чарчоққа дуч келиши мумкин. Шу боис педагогларнинг психологик тайёргарлиги ва рақамли компетенцияси СИ технологияларидан самарали ва хавфсиз фойдаланишда асосий омил сифатида қаралади.

Маҳаллий олимлар ҳам СИдан фойдаланишда педагоглар ва талабаларнинг психологик ва этик жиҳатдан тайёргарлиги устувор аҳамиятга эга эканлигини қайд этишган. Бешпалько (1989) ва Полат (2010) таъкидлайдиларки, педагогларнинг инновацион технологияларга бўлган муносабати ва психологик барқарорлиги уларнинг СИдан самарали фойдаланишига бевосита таъсир қилади. Шу нуқтаи назардан, замонавий тадқиқотлар таъкидламоқдаки, СИдан фойдаланишда педагогларнинг психологик барқарорлиги ва ахлоқий меъёрларга риоя қилиш ўзаро боғлиқ. Ахлоқий меъёрларга риоя қилиш педагог ва талабачи ўртасида ишончли мулоқотни таъминлайди, психологик хавфсизлик эса педагогларнинг инновацион технологиялардан самарали фойдаланишини таъминлайди. Бу эса таълим сифати ва самарадорлигини оширишда муҳим рол ўйнайди. Натижада, адабий таҳлил кўрсатдики, СИ технологияларини таълимда самарали ва хавфсиз жорий этиш учун педагогларнинг психологик тайёргарлиги, рақамли компетенциялари ва ахлоқий қоидаларга риоя қилиши биргаликда ривожлантирилиши зарур.

Методология ва муҳокама

Тадқиқот жараёнида таҳлил, кузатиш ва анкеталаштириш усулларидан фойдаланилди. Педагоглар ва талабаларнинг сунъий интеллект технологиялари билан ишлашдаги психологик ҳолатлари ва ахлоқий қарашлари ўрганилди.

Тадқиқот натижалари кўрсатдики, психологик хавфсизлик педагоглар учун сунъий интеллект платформаларига ишонч, стрессга чидамлилик ва рақамли муҳитда ишлаш қобилияти билан узвий боғлиқдир. Ахлоқий жиҳатлар, яъни маълумотларнинг ҳаққонийлиги, шахсият ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва таълим жараёнида адолатлилик, педагоглар ва талабаларнинг сунъий интеллектдан самарали фойдаланишини таъминлайди. Муҳокама жараёнида сунъий интеллектдан фойдаланиш педагогларнинг касбий фаолиятини трансформация қилаётгани, педагог ва талабачи ўртасидаги мулоқот шаклини ўзгартириши аниқланди. Шу билан бирга, ахлоқий меъёрларга риоя қилиш педагогларнинг ишончини оширади ва психологик стресс ҳолатларини камайтиради.

Педагогларни психологик жиҳатдан қўллаб-қувватлаш ва рақамли компетенцияларини ривожлантириш мақсадида тренинглар, семинарлар ва қайта тайёрлаш курслари самарали чора-тадбир сифатида тавсия этилади. Муҳокама жараёнида аниқландики, СИ технологияларидан фойдаланиш педагог ва талабачи ўртасидаги мулоқот шаклини ҳам трансформация қилади. Яъни, анъанавий билим узатиш усулидан ташқари, интерактив ва ҳамкорликка асосланган педагогик моделлар шаклланмоқда. Бу эса педагогларнинг ахлоқий меъёрларга риоя қилишини талаб қилади: маълумотларнинг ҳаққонийлиги, шахсият ҳуқуқлари, адолатли баҳолаш ва ахборот хавфсизлиги. Тадқиқот шуни

кўрсатдики, педагогларнинг психологик барқарорлигини таъминлаш ва ахлоқий меъёрларга риоя қилиш учун қуйидаги чоралар самарали: Рақамли компетенцияни ривожлантириш: педагоглар учун СИ платформалари билан ишлаш бўйича малака ошириш курслари ва семинарлар ташкил этиш.

Психологик қўллаб-қувватлаш: педагоглар учун стрессни бошқариш тренинглари ва эмоционал барқарорликни мустаҳкамлаш чоралари. Ахлоқий қоидаларни жорий этиш: маълумотлар билан ишлашда адолат, шаффофлик ва шахсият ҳуқуқларига риоя қилишни таъминлаш. Инновацион педагогик муҳит яратиш: педагог ва талабачи ўртасида ишончли мулоқот ва ҳамкорликка асосланган интерактив таълим жараёнини ташкил этиш. Муҳокама натижалари шуни кўрсатдики, педагогларнинг психологик тайёргарлиги ва ахлоқий меъёрларга риоя қилишлари СИдан самарали фойдаланишда асосий омил ҳисобланади. Шу билан бирга, педагоглар ва талабалар учун психологик хавфсизликни таъминлаш ва ахлоқий жиҳатларни риоя қилиш таълим сифатини оширишда ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Натижада, тадқиқот кўрсатдики, таълимда СИ технологияларидан фойдаланишда психологик хавфсизлик ва ахлоқий жиҳатлар педагогларнинг рақамли компетенцияси ва психологик барқарорлиги билан узвий боғлиқ. Бу эса педагоглар ва талабаларнинг СИ технологияларидан самарали ва хавфсиз фойдаланишини таъминлайди, таълим жараёнининг сифатини ва самарадорлигини оширади.

Хулоса

Хулоса қилиб айтганда, таълимда сунъий интеллектдан фойдаланиш инновацион имкониятларни яратади, аммо психологик хавфсизлик ва ахлоқий меъёрлар устувор аҳамиятга эга. Педагоглар ва талабалар психологик барқарорликка эга бўлса ва ахлоқий қоидаларга риоя қилса, сунъий интеллектдан фойдаланиш таълим сифатини оширишда самарали воситага айланади.

Шунингдек, рақамли трансформация шароитида педагогларнинг психологик тайёргарлиги ва рақамли компетенцияси сунъий интеллект технологияларини самарали ва ахлоқий жиҳатдан тўғри жорий этишда асосий омил ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. — Тошкент: Ўзбекистон, 2020. — 36 б.
2. Холмс В., Биалик М. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. — Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. — 52 б. (15–34-бетлар)
3. ЮНЕСКО. Artificial Intelligence in Education: Guidance for Policy-makers. — Paris: UNESCO Publishing, 2021. — 164 б. (25–67-бетлар)
4. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. — Москва: Академия, 2010. — 272 б. (102–145-бетлар)
5. Роберт И.В. Цифровая трансформация образования: теория и практика. — Москва: ИИО РАО, 2019. — 320 б. (56–118-бетлар)
6. OECD. Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. — Paris: OECD Publishing, 2023. — 414 б. (85–146-бетлар)
7. Porayska-Pomsta K., Holmes W., Nemorin S. The Ethics of AI in Education. — London: Routledge, 2024. — 210 б. (74–121-бетлар)